

יוסף יובל טובי

יהדות תימן

כרך רביעי

לשונות היהודים בתימן ובחצי האי ערב

יוסף יובל טובי

יהדות תימן

כרך רביעי

לשונות היהודים
בתימן ובחצי האי ערב
אסופת מאמרים

כ
כרמל • ירושלים

הוצאת האגודה לטיפוח חברה ותרבות
הוצאת כרמל
נתניה-ירושלים תשפ"ב

ספר זה יוצא לאור בסיוע
משרד התרבות והספורט, מנהל התרבות

כל הזכויות שמורות

האגודה לטיפוח חברה ותרבות
כיכר העצמאות 11, ת"ד 1515, נתניה 4211501
טלפון: 09-833-1325; פקס: 09-861-4712
www.teman.org.il
hatemanim@gmail.com

עיצוב כריכה: סטודיו דראור
דפוס א. שטרן, ירושלים תשפ"ב
מסת"ב 9-29-7805-965-978

פתח דבר

פרופ' יוסף יובל טובי הוא מראשי המדברים בחקר יהדות תימן בעיון רב־תחומי: לשון, הלכה, תפילה, היסטוריה, ספרות והגות. כך זה הוא הרביעי באסופות מאמרו ועניינו לשונות היהודים בתימן ובחצי האי ערב. עשרים וששת המאמרים שבו מאוגדים בארבעה אשכולות לשוניים: התרגומים הקדומים למקרא (שבאו בערבית יהודית; מבוא ועוד תשעה מאמרים), עברית (חמישה), ארמית (ארבעה), ערבית (תשעה). ניכר אפוא כבר במבט ראשון, כי עיוני הלשון בערבית לסוגיה ולדובריה הם ליבת האסופה, לפחות מבחינה כמותית.

היתרונות של אסופה ידועים: הם מרכזים באכסניה אחת מחקרים שתחילה נדפסו בבמות שונות, חלקן זמינות פחות. בה בעת, כרוכה מלאכת האיסוף בהתלבטות אם להשאיר את המאמרים בדמותם הראשונה או לעדכןם. טוב ויפה עשה פרופ' טובי כשטרך ושקד על עדכון המאמרים וליטושם, וכך העמיד בפני ציבור הקוראים אסופה לא רק במובן הטכני אלא גם במובן עמוק יותר, של טנא מלא מתובנותו העדכנית, פירות מחקר של כיובל שנים.

האסופה מזמנת לקורא לא רק שפע מידע אלא גם – ושמא, בעיקר – הזדמנות לבחון מחדש הנחות עבודה רווחות. די לציין בהקשר זה את סוגיית זמנם של הטקסטים המוקדמים ביותר שנכתבו ערבית־יהודית. פרופ' טובי מקדימם הרבה, עמדה שאין כל עמיתיו החוקרים מסכימים לה. יש אפוא לקוות כי פרסום האסופה יעורר דיון פורה, וכבר לימדנו רב חמא בר חנינא: 'אין סכין מתחדדת אלא בירך של חברתה, כך אין תלמיד חכם מתחדד אלא בחברו' (בראשית רבה סט, ב). סוגיה נוספת, שהעסיקה רבות את פרופ' טובי ועודנה נידונה במחקר, היא טיב הזיקות שבין תפסיר רס"ג לחלק מספרי המקרא לבין תרגומים שקדמו לו. אף בה הרים פרופ' טובי תרומה מפרה לבחינת הזיקות המורכבות הללו.

שפה היא לעולם תרבות. הדיון בארבע הלשונות (ערבית־יהודית, עברית, ארמית וערבית) קורע צוהר אל הבחירה ואל הצורך בארבע הלשונות לביטוי שלם של עולמם התרבותי רבי־הרבדים ומרובה הפנים של יהודי תימן. החלוקה בין חול לקודש אינה מספקת בהקשר זה. כינוס המאמרים כאחד תחת חופה אחת הוא הזדמנות מבורכת לבחינת זהותם התרבותית של יהודי תימן, שביסודה תשתית לשונית איתנה ודשנה. אסופה זו וקודמותיה – ואני מקווה ומאחל שעוד יבואו נוספות בעקבותיהן – קורעות צוהר לא רק אל עולמם של יהודי תימן, מושאי המחקר, אלא מלמדות גם על

עולמו התרבותי של אחד מגדולי חוקרי יהדות תימן בדורנו, ושמא הבכיר שבהם. יש בהן אפוא בבואה של מה שהיה והתרחש בחצי האי ערב, ובה בעת השתקפות של תפיסת עולם, שאלות זהות ועמדה תרבותית בסוגיות מפתח של הציבור המשכיל בישראל במחצית השנייה של המאה העשרים וברבע הראשון של המאה העשרים האחת. האסופה מאפשרת, אם כן, לחוש את 'דופק החיים' התרבותי והמחקרי בקריית ספר ויצאה ללמד לא רק על מה שהתרחש בתימן בעבר אלא גם על המתחולל בחקר התרבות היהודית כבר עשרות שנים.

כללו של דבר: כך זה הוא כלי מחזיק ברכה לחוקרים מקצועיים ולתאבי דעת באשר הם, למלומדים מובהקים ולקורא המשכיל.

ירושלים עיה"ק

פרופ' נחם אילן

תמוז תשפ"א

תוכן העניינים

5	פרופ' נחם אילן, פתח דבר
	חלק ראשון: תרגומי המקרא הערביים־היהודיים הקדומים
	מבוא
13	הוצאה לאור של טקסטים ערביים־יהודיים קדם־סעדיניים: בעיות ושיטות
	פרק ראשון
23	תרגומי המקרא הערביים־היהודיים הקדומים
	פרק שני
	על קדמותם של תרגומי המקרא בערבית־יהודית
39	וקטע חדש מתרגום ערבי־יהודי קדום לתורה
	פרק שלישי
87	שרידי תרגום ערבי־יהודי לתורה קודם לתפסיר רב סעדיה גאון
	פרק רביעי
127	תרגום ערבי־יהודי עממי נוסף לתורה
	פרק חמישי
147	תרגומים קדומים לתורה בלשון הערבית־היהודית: קטעים חדשים
	פרק שישי
	תפסיר אלפאט' בכתיב פונטי לחומש שמות
181	וקטעים נוספים לתרגומים עממיים
	פרק שביעי
	תרגומי שמות עצם פרטיים
205	בתרגומי המקרא הערביים־היהודיים מימי הביניים
	פרק שמיני
213	The Orthography of the Pre-Sa'adianic Judaeo-Arabic Compared with the Orthography of the Inscriptions of Pre-Islamic Arabia

	פרק תשיעי
227	Early Judeo-Arabic Biblical Translations
	חלק שני: עברית
	פרק עשירי
249	הגיית השווא הנע במסורת תימן הקדומה
	פרק אחד עשר
283	צירי וחולם במבטא יהודי תימן
	פרק שנים עשר
293	מילון חלוצי בתחומו
	פרק שלושה עשר
297	Hebrew in Yemen
	חלק שלישי: ארמית
	פרק ארבעה עשר
307	שימושה של הארמית בכתב ובעל־פה בקרב יהודי תימן
	פרק חמישה עשר
345	הרכיב העבריה־ארמי בספרות הערבית־יהודית הכתובה של יהודי תימן
	פרק שישה עשר
361	היסוד העבריה־ארמי בשטרות ובמעשי בית־דין בתימן
	פרק שבעה עשר
379	רבי יחיא קרח וחיבורו 'מרפא לשון' על תרגום אונקלוס
	חלק רביעי: ערבית־יהודית
	פרק שמונה עשר
401	הפעלים המרובעים בערבית המדוברת שבפי יהודי צנעא
	פרק תשעה עשר
417	תפילות בערבית־יהודית לימות השבוע
	פרק עשרים
429	תרגומים ומילונים ערביים־יהודיים ל'משנה תורה' להרמב"ם

	פרק עשרים ואחד
455	מילון עממי עברי-ערבייהודי מתימן ללשון ספרות חז"ל
	פרק עשרים ושניים
507	מילון מדעי כולל לערבית התימנית מאת משה פיאמנטה
	פרק עשרים ושלושה
511	מקורות 'מא כ'בר' בהגדה של פסח
	פרק עשרים וארבעה
517	בין תפסיר לשרח: תפסיר רב סעדיה גאון למקרא בקרב יהודי תימן
	פרק עשרים וחמישה
533	Yemeni Judeo-Arabic: 1750–2000
	פרק עשרים ושישה
541	מעמדה של השפה הערביתהיהודית הקלסית מימי הביניים בקרב יהודי תימן
547	מקורות המאמרים
551	מפתח כללי

